

**ASOCIAȚIUNEA TRANSILVANĂ PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA
POPORULUI ROMÂN („ASTRA”) ÎN BANAT (1896-1948)
- REZUMAT -**

Lucrarea își propune, pentru prima dată în istoriografia română, să sintetizeze activitatea „Astrei” în Banat, din momentul organizării primei adunări generale în această provincie, la Lugoj (1896) și până la desființarea abuzivă a Regionalei „Astra Bănățeană”.

În ciuda unor preocupări istoriografice pentru cunoașterea activității „Astrei” în Banat, materialul vast și foarte divers existent n-a fost utilizat până acum într-o încercare de ansamblu, poate și pentru că, în cea mai mare parte se găsesc în fondurile arhivelor din Sibiu și în publicațiile timpului, adunate în colecții de cele mai multe ori incomplete și greu accesibile.

Plecând de la analiza istoriografiei Asociațiunii și de la o mai veche preocupare pentru descifrarea activității și rolului avut de prestigioasa asociației în viața culturală, socială și politică a Banatului, am considerat necesară elaborarea unei lucrări care să încerce prezentarea unitară a acestei activități de-a lungul întregii perioade ale existenței Asociațiunii.

Puternica implicare a Asociațiunii în Banat și caracterul fragmentar al cercetării fenomenului în istoriografia noastră au constituit principala motivație pentru alegerea acestei teme. Abordarea unei asemenea teme ajută la cunoașterea cât mai reală a istoriei moderna a Banatului și înțelegerea unor preocupări culturale existente în acea epocă nu numai cercurile intelectuale ci și în lumea satelor bănățene.

Demersul istoriografic ajută la o mai bună înțelegere a istoriei locale, pentru că Asociațiunea, prin sistemul ei organizatoric și prin competența și zelul membrilor care i-au susținut obiectivele, a pătruns în toate colțurile Banatului, astfel că nu poate fi înțeleasă istoria modernă a unei zone sau chiar a unei localități importante fără a o raporta la acțiunile și realizările Asociațiunii.

Lucrarea, ce-și propune să cuprindă într-un ansamblu organic evoluția despărțămintelor bănățene în strânsă legătură cu activitatea generală a „Astrei” și cu cea a celorlalte asociații și societăți culturale din Banat este structurată în trei capitole:

- I. ASTRA ÎN BANAT PÂNĂ LA 1 DECEMBRIE 1918
  - 1 Înființarea Asociațiunii. Statute și organizare
  - 2 Legăturile Asociațiunii cu Banatul (1861-1896)
  - 3 Adunarea Generală de la Lugoj
  - 4 Înființarea și activitatea despărțămintelor bănățene până la Marea Unire
  - 5 Adunările Generale ale Asociațiunii în Banat până la Marea Unire

II. ACTIVITATEA ASTREI ÎN BANAT DUPĂ MAREA UNIRE

1 Activitatea despărțămintelor bănățene în perioada 1918-1937

2 Adunările generale ale „Astrei” în Banat după Marea Unire

III. REGIONALA „ASTRA BĂNĂȚEANĂ”

1 Speranțe și deziluzii în Banatul interbelic. Regionalismul cultural

2 Constituirea Regionalei „Astra Bănățeană” și activitatea ei în perioada 1937-1944

3 Regionala „Astra Bănățeană” în perioada 1944-1948

În primul capitol se analizează implicațiile „Astrei” în viața culturală, socială și politică a Banatului, activitatea despărțămintelor bănățene și rolul acestora în păstrarea și promovarea culturii și spiritualității românești și în susținerea conștiinței naționale.

Până în anul 1896, Asociațiunea, atât prin nume, cât și prin structura organizatorică, își desfășura activitatea doar în Ardealul istoric, celelalte regiuni locuite de români aflați sub dominația maghiară rămânând astfel în afara asociației. Cu toate acestea, înființarea Asociațiunii a trezit bucurie și speranță în inimile românilor din Banat, care prin înscrierea ca membri cu drepturi depline, participarea la expozițiile organizate de Asociațiune, donarea de cărți și documente, răspândirea de publicații, vor sprijini astfel activitatea Asociațiunii și îi vor duce mesajul și în Banat. În rândul celor 212 membri, cât număra Asociațiunea în primul an de existență, se remarcă și numele unor bănățeni binecunoscuți prin activitatea desfășurată, Andrei Mocioni (membru fondator), Iova Popovici, Aloisiu Vlad, George Popovici, Atanasie M. Marienescu, Pavel Vasici, Emanuel Gojdu, Damsachin Bijincă etc.

Importante donații au făcut bănățenii și pentru fondul inițiat de Asociațiune în vederea înființării unei Academii de drept, pentru menținerea Școlii superioare de fete de la Sibiu, pentru fondul cultural sau pentru cel general. În același timp, ei au sprijinit diferite inițiative culturale, atât prin contribuții cu bani, cât și prin donații de cărți, documente, publicații, obiecte cu valoare istorică. La rândul ei, Asociațiunea a venit în sprijinul românilor din Banat prin acordarea de burse pentru elevii și studenții săraci.

După 1887, când prin activitatea grupului tinerilor intrați în Comitetul Central al Partidului Național Român, Ioan Slavici, Eugen Brote, Vasile Lucaciu, Iuliu Coroianu, sprijiniți de Ion Rațiu și Gheorghe Pop de Băsești, mișcarea națională devine mult mai dinamică, se intensifică și legăturile Asociațiunii cu Banatul. În aceste condiții, Asociațiunea, care avea un rol important în realizarea unor obiective imediate – ce trebuiau să aibă drept corolar înfăptuirea marelui deziderat național – se hotărăște să-și extindă activitatea dincolo de granițele Ardealului istoric. Acest lucru era posibil și pentru că în anul 1895 guvernul maghiar a cerut modificarea

statutelor și eliminarea din titlul Asociațiunii a cuvântului „transilvan”, considerându-l ca o expresie a protestului față de unirea forțată a Transilvaniei cu Ungaria.

Noul titlu nu mai limita geografic extinderea organizatorică a Asociațiunii, iar conducerea ei hotărăște să profite de acest prilej, stabilind ca următoarea adunare generală să aibă loc la Lugoj în 27-28 august 1896 st. n.

Beneficiind de o puternică tradiție spirituală întreținută de cele 18 reuniuni de lectură, 17 de cântări și 60 de coruri țărănești ce activau în acea perioadă în Banat, cele 13 despărțăminte bănățene constituite după 1898 – Bocșa, Caransebeș, Lugoj și Oravița, în comitatul Caraș-Severin; Timișoara, Vârșeț, Lipova, Buziaș, Ciacova și Biserica-Albă, în comitatul Timiș și Panciova; Sânnicolau Mare și Tormac (Becicherecul Mic), în comitatul Torontal – au reușit să se organizeze cu relativă ușurință și să desfășoare o activitate complexă apreciată deseori la superlativ de către conducerea „Astrei”.

Prima grijă a noilor despărțăminte a fost aceea de a-și crea agenturi în localitățile mai importante și de a înscrie noi membri în Asociațiune. Numărul agenturilor înființate în despărțămintele bănățene a fost relativ mic comparativ cu situația din Ardeal, excepție făcând doar despărțământul Vârșeț care în 1914 avea 25 de agenturi funcționale. Numărul membrilor, în special ale celor ajutători, a crescut an de an, remarcându-se, în acest sens, despărțămintele Oravița, Vârșeț și mai ales Timișoara, care, în anul 1904, avea cel mai mare număr de membri dintre toate despărțămintele Asociațiunii.

Paralel cu preocuparea pentru înființarea de agenturi, conducerea despărțămintelor a căutat să înființeze în fiecare agentură câte o bibliotecă populară care să cuprindă lucrări de istorie, geografie, igienă, economie, volume de poezii, nuvele și povestiri ale scriitorilor români reprezentativi.

Majoritatea cărților existente în bibliotecile populare proveneau din donațiile Comitetului Central de la Sibiu, dar au existat și numeroase donații personale făcute de către unii membri ai despărțămintelor: Emanuil Ungurianu, medicul Petru Borlovan din Bocșa Montană, învățătorul Nicolae Popovici din barbos etc. S-au remarcat prin această inițiativă despărțămintele Timișoara, Vârșeț, Lugoj și Caransebeș. În același timp, conducerea despărțămintelor a întreținut o strânsă legătură cu bibliotecile școlare existente, trimițându-le o parte din publicațiile „Astrei”.

Despărțămintele bănățene s-au remarcat și prin susținerea de prelegeri și conferințe cu o tematică variată: economice, istorie națională. Port popular, cultură și civilizație românească etc. dacă în anul 1907 despărțămintele bănățene au susținut 20 de prelegeri, după anul 1910 numărul

lor a crescut considerabil, ajungându-se ca în anul 1914, 10 despărțăminte bănățene care funcționau să susțină 67 prelegeri și 33 de conferințe.

O preocupare permanentă a Asociațiunii a fost sprijinirea școlilor confesionale românești și organizarea cursurilor de alfabetizare pentru a reduce numărul neștiutorilor de carte.

Sprijinul material constant pe care l-au avut despărțămintele bănățene din partea băncilor a constituit o caracteristică a activității acestor despărțăminte, făcând ca averea lor la sfârșitul fiecărui an bugetar, să fie mult mai mare decât a altor despărțăminte din Ardeal. Pentru demonstrarea acestor realități este suficient să arătăm că în anul 1914, despărțământul Timișoara avea o avere de 9 444 de coroane, Lugojul, 1 023 de coroane, Oravița, 846 de coroane, în timp ce despărțămintele reunite din Ardeal avea o avere mult mai modestă: Cluj, 800 de coroane, Brașov, 500 de coroane, Făgăraș, 155 de coroane etc.

Această activitatea complexă și prolifică a despărțămintelor bănățene a fost întreruptă aproape în totalitatea de începerea primului război mondial.

Putem concluziona că până la Marea Unire, activitatea despărțămintelor bănățene desfășurată în mai multe etape a fost meritorie, acestea achitându-se cu succes de sarcinile reclamate de obiectivele mărețe ale „Astreii” și nevoile reale ale românilor din Banat. După prima etapă, caracterizată prin entuziasmul constituirii de despărțăminte, agenturi, biblioteci populare, susținerii de prelegeri și conferințe, atragerii de noi membri, urmează, după Adunarea generală de la Timișoara din 1904, o perioadă de relativă stagnare, marcată de scăderea numărului de membri, încetarea activității unor agenturi, reducerea numărului de conferințe și prelegeri, sau chiar de reorganizarea unor despărțăminte. Impulsionarea politicii de maghiarizare prin legile școlare ale lui Appony, sau cele electorale a determinat o reacție imediată din partea Asociațiunii pentru păstrarea a tot ceea ce era românesc în Banat și mai ales în satele bănățene. Se ajunge astfel la cea de-a treia etapă în evoluția despărțămintelor bănățene, caracterizată prin organizarea de noi despărțăminte, crearea de noi agenturi și biblioteci, pătrunderea masivă în lumea satelor prin susținerea de prelegeri și conferințe nu numai cu ocazia adunărilor cercuale, ci și în majoritatea duminicilor și sărbătorilor religioase. Punctul culminant al acestei etape l-au reprezentat anii 1913-1914, evidențiați prin reorganizarea despărțămintelor neactive, înființarea de despărțăminte și agenturi noi, intensificarea propagandei culturale prin prelegeri, conferințe, șezători, cursuri de alfabetizare, organizarea economică prin cooperative și asociațiuni agricole.

Ca o recunoaștere a importanței activității despărțămintelor bănățene, conducerea de la Sibiu a organizat în Banat în perioada 1900-1905, trei adunări generale la Băile Herculane – 1900, Oravița – 1902 și Timișoara – 1904.

Capitolul al II-lea prezintă activitatea „Astrei” în Banat după marea Unire și până la constituirea Regionalei „Astra Bănățeană” în anul 1937. Sunt analizate principalele direcții de acțiune ale despărțămintelor bănățene în noul context social-politic creat în urma formării statului național român și ecoul și importanța adunărilor generale organizate de „Astra” în Banat, până în anul 1937.

După realizarea unității naționale, Asociațiunea ce apărea tot mai frecvent sub numele de „Astra”, urmărea în primul rând consolidarea unității spirituale a românilor, prin răspândirea metodică și permanentă a binefacerilor culturii și civilizației românești.

Aducându-și o importantă contribuție la realizarea actului de la 1 Decembrie 1918 și la instaurarea administrației românești din Banat, despărțămintele bănățene au reușit relativ repede să depășească perioada de criză și debusolare ce a urmat imediat după unire, să-și refacă structura organizatorică și să preia inițiativa promovării culturii în satul românesc, în ciuda faptului că din rațiuni politice sau interese mărunte s-au creat și alte asociații culturale. Continuând să-și desfășoare activitatea prin mijloacele deja consacrate, despărțămintele bănățene, coordonate din 1926 de către despărțămintele centrale județene: Timiș-Torontal (Timișoara), Caraș (Oravița) și Severin (Lugoj), s-au remarcat în special prin înființarea de Case naționale, organizarea de școli țărănești, comemorarea zilelor de 1 Decembrie, 24 Ianuarie și 10 Mai etc. O activitate deosebită au desfășurat despărțămintele bănățene pentru combaterea revizionismului de orice natură, dar în special a celui maghiar ce reprezenta un pericol real pentru menținerea unității naționale.

Până în anul 1937 „Astra” a organizat în Banat trei adunări generale: Timișoara (1923 și 1937) și Caransebeș (1930). Dacă prima adunare generală organizată în Timișoara după Marea Unire a fost mai agitată, alegându-se, cu această ocazie președintele Vasile Goldiș și Comitetul Central al „Astrei”, ultima adunarea organizată în Banat, cea din 1937, deși s-a desfășurat într-o perioadă social-politică agitată, în preajma alegerilor parlamentare, a fost una dintre adunările cele mai liniștite din istoria „Astrei”. Nu același lucru se poate spune despre Adunarea de la Caransebeș, indiscutabil una dintre cele mai disputate și controversate adunări ale „Astrei”.

Înființarea și activitatea Regionalei „Astra Bănățeană” în perioada 1937-1948 este tratată în capitolul al III-lea.

Oprirea declinului etnic, manifestat numeric prin depopularea vădită a Banatului, iar biologic prin îmbătrânirea sau reducerea vigoriei populației și necesitatea coordonării acțiunilor culturale promovate de asociațiile și societățile culturale locale au făcut posibilă și necesară crearea în 1937 a Regionalei „Astra Bănățeană”.

Pentru a-și crea o structură organizatorică în stare să facă posibilă realizarea obiectivelor propuse, comitetul regionalei a hotărât să înființeze în fiecare plasă administrativă cât un despărțământ. Comitetele acestor despărțăminte au fost îndrumate spre organizarea cercurilor culturale în satele din plasa respectivă. Dacă în august 1937 Regionala „Astra Bănățeană” cuprinde 21 despărțăminte, în județul Timiș-Torontal, 8, în județul Severin, 6, în județul Caraș, numărul despărțămintelor va crește an de an, ajungându-se la 27 în 1943.

În același timp, conducerea regionalei a stabilit o colaborarea armonioasă cu toate societățile culturale bănățene, remarcându-se totuși colaborarea cu Institutul Social Banat-Crișana, Casele Naționale, Asociația corurilor și fanfarelor, Șoimii României și Reuniunea femeilor române din Timișoara.

Prima etapă în viața „Astrei Bănățene” a fost cea organizatorică, numărul cercurilor culturale crescând de cinci ori, ajungându-se la aproape 400, Regionala având cea mai bună organizare în cadrul „Astrei”. Cea de-a doua etapă a fost ofensiva culturală, în special în lumea satelor, dar fără a se neglija orașele. În acest scop s-a creat un ziar pentru popor, „Luminătorul”, un cotidian de afirmare românească, „Dacia”, o revistă literară și culturală, „Luceafărul”, transformată în „Revista Banatului”, o editură proprie care a tipărit 15 lucrări ale scriitorilor și compozitorilor bănățeni, s-au organizat gratuit un număr impresionant de cursuri și școli țărănești pentru bărbați, precum și cursuri și școli de gospodărire și igienă pentru femei, reprezentații teatrale în Timișoara și în zeci de localități bănățene, expoziții, concursuri de coruri, dansuri și port, șezători, conferințe, comemorări, s-a inițiat o Universitatea muncitorească în Timișoara, s-a creat oficiul de studii și documentare a „Astrei Bănățene” etc. Viața culturală a satului bănățean, propaganda pentru cultul sănătății, sufletului și muncii, constituiau priorități asumate de către conducerea Regionalei „Astra Bănățeană”.

Evenimente războiului au oprit această rodnică activitatea, lăsând însă speranța că odată cu terminarea operațiunilor militare și revenirea la normalitate, acțiunile Regionalei se vor relansa. Realitatea a fost alta, pentru că după terminarea operațiunilor militare s-a declanșat un alt război, mult mai nimicitor, împotriva spiritualității românești, războiul pentru comunizarea României.

Evoluția dramatică a României, după 23 august 1944 nu putea să nu afecteze și activitatea „Astrei Bănățene”, purtătoarea celor mai autentice valori ale spiritualității românești din Banat. Agonia prestigioasei asociații culturale a început încă din vara anului 1947 când, pe de o parte, în urma reformei monetare din 15 august 1947, Regionala rămâne fără mijloace financiare proprii,

fiind obligată să ceară subvenții de la guvern, iar pe de altă parte, politica anticulturală și antiromânească a guvernului făcea imposibilă colaborarea dintre cele două instituții.

La propunerea secretarului Traian Topliceanu, comitetul Regionalei a demisionat în vara anului 1948, iar noul comitet constituit din reprezentanți „ai tuturor organizațiilor democratice, ai naționalităților conlocuitoare”, nume de tristă amintire pentru cultura tradițională bănățeană a hotărât să desființeze „Asta Bănățeană”.

Astfel se curma în mod abuziv activitatea celei mai prestigioase asociații culturale din Ardeal și Banat, ce printr-o activitate remarcabilă, desfășurată decenii de-a rândul cu mari eforturi și sacrificii, a contribuit în mod substanțial la ridicarea social-economică și luminarea prin cultură a satelor românești, la înfăptuirea României Mari și progresul poporului român.

„Astra” a fost slujită în Banat de cele mai reprezentative personalități culturale și politice ale epocii, de cărturarii satelor, în cea mai mare parte slujitori ai școlii și ai bisericii. Unii dintre aceștia au ocupat funcții importante în conducerea centrală: Alexandru Mocioni, președinte (1901-1904) și președinte de onoare al Asociațiunii (1904-1909), Sabin Evuțianu, vice-președinte (1937-1947) și Cornel Diacnovici, prim-secretar (1895-1906), director al revistei „Transilvania” (1896-1906) și al Muzeului Istoric și Etnografic din Sibiu. Pavel Vasici și Vincențiu Babeș au fost președinți ai secțiilor de științe naturale, respectiv istorice, iar Emanuil Ungurianu a fost ales în anul 1906 membru de onoare al Asociațiunii. Pavel Vasici, Victor Bârlea, Valeriu Braniște, episcopul Vasile Lăzărescu, Atanasie Popovici, Cornel Corneanu, Ilie Rusmir și Iancu Călțun au fost aleși, de-a lungul anilor în Comitetul Central de la Sibiu. Alte personalități s-au remarcat prin devotamentul și însuflețirea de care au dat dovadă în activitatea de organizare a despărțămintelor bănățene: Coriolan Brediceanu, Andrei Ghidiu, George Popovici, Ilie Trăilă, George Dobrin, Ion Vidu, Aurel E. Peteanu, Aurel Cosma, Ioan Petrovici, Patriciu Țiucra, Ioachim Miloia, Alexandru Marta, Traian Topliceanu etc. Mulți dintre slujitorii devotați ai despărțămintelor bănățene ar merita studii speciale pentru munca depusă în slujba „Astreii”, mai ales că unii au avut parte de un sfârșit la fel de dramatic ca cel al instituției pe care au slujit-o cu atâta dragoste și încredere.

Sursele istorice care au stat la baza elaborării lucrării pot fi împărțite în două categorii principale. Pentru reconstituirea activității despărțămintelor bănățene au recurs mai întâi la documente cuprinse în fondurile documentare ale direcțiilor județene din Sibiu, Timișoara și Caransebeș, în arhivele Mitropoliei Banatului, Tribunalului Militar Timișoara, Muzeului Banatului Timișoara, Bibliotecii Academiei Române și Bibliotecii Naționale. Cele 25 de fonduri arhivistice consultate m-au ajutat să reconstitui activitatea despărțămintelor bănățene, raporturile cu conducerea centrală de la Sibiu și relațiile stabilite cu alte societăți culturale sau cu autoritățile

locale. Am consultat în aceste fonduri și circularele adresate de către Comitetul Central de la Sibiu despărțămintelor, regionalelor, cercurilor culturale, bibliotecilor, școlilor țărănești etc. Informații importante, detalii semnificative și percepții diverse mi-au oferit și cele peste 70 de publicații consultate. Am consultat în primul rând publicațiile Asociațiunii – „Transilvania” și „Analele Asociațiunii” – și cele aparținând Regionalei „Astra Bănățeană”: „Luceafărul” (devenită în anul 1943 „Revista Banatului”), „Luminătorul” și „Dacia”. Informații utile au consemnat și alte periodice bănățene: „Dreptatea”, „Controla”, „Cuvântul satelor”, „Vrerea”, „Fruncea”, „Voința Banatului” și „Vestul”, apărute la Timișoara, „Drapelul”, „Răsunetul” și „Acțiunea”, apărute la Lugoj, „Foaia diecezană” de la Caransebeș, „Tribuna poporului” de la Arad, „Grănicerul Banatului” de la Orșova, „Suflet nou” de la Comloșu Mare etc. Programul bogat și variat al celor șapte adunări generale organizate de Asociațiune în Banat, multitudinea problemelor abordate și cadrul sărbătoresc de desfășurare au atras și atenția presei centrale: „Universul”, „Adevărul”, „Epoca”, „Timpul”, „Neamul românesc” etc. Unele dintre activitățile Asociațiunii în general și ale despărțămintelor bănățene în special, au fost consemnate și de către presa maghiară și germană din Banat: „Déli Hirlap”, „Délmagyarországi Közlöny”, „Temesvári Hirlap”, „Temesvárer Zeitung” etc.

Cea de-a doua categorie de surse istorice o reprezintă cele peste 250 de lucrări și studii cu caracter general și special care prezintă, analizează sau sintetizează diferite aspecte ale activității Asociațiunii în general sau ale despărțămintelor bănățene în special. Această tipologizare a materialului documenta studiat constituie cea mai mare parte a surselor istorice, ansamblul documentației cercetate fiind menționat în bibliografia lucrării.

Datorită complexității problemelor abordate, o prezentare exhaustivă era imposibil de realizat și de aceea considerăm că problemele legate de activitatea Asociațiunii în Banat, importanța și consecințele acestei activități, rămân în continuare deschise cercetării științifice.